

Iurii Mytsyk

National Academy of Sciences of Ukraine (Ukraine)

ORCID: 0000-0003-1580-1284

**«Праведна душа. Василь Біднов у спогадах
сучасників», опр. Mykola Chaban,
seria «DNIPROVIANA», Herda, Dnipro 2021, 216 s.**

The review of “The righteous soul. Vasyl Bidnov in the memoirs of contemporaries” (‘Pravedna dusha. Vasyl Bidnov u spohadakh suchasnykiv’, ed. Mykola Chaban, series “DNIPROVIANA”, Herda Press, Dnipro 2021, 216 pp.)

Abstract

The paper’s author shows his review of a book about Vasyl Bidnov who was one of talented scientists. He was a historian and an activist of ‘Prosvita’ („Enlightenment”). Due to the fall of the Ukrainian People’s Republic this personality emigrated to Czechoslovakia, where he has a strong connection with Ukrainian Free University in Prague. The work „The righteous soul. Vasyl Bidnov in the memoirs of contemporaries” (‘Pravedna dusha. Vasyl Bidnov u spohadakh suchasnykiv’) includes the introduction, which informs about the biography of this personality. Then there are presented memoirs about him collected from well-known socio-political and scientific activists-emigrants. An essential part has appendices from documents that refer to Bidnov. The article concludes that the readers received a high-value book of memoirs about this important personality of the scientific and socio-political life of Ukraine at the beginning of the 20th century.

Keywords: Vasyl Bidnov, Mykola Chaban, memoirs, emigrants, diaspora, Ukrainian People’s Republic.

Powrót z zapomnienia...

Ukraińskiej emigracji oraz diasporze nie poszczęściło się w historiografii. W czasach ZSRR w ogóle o niej nie pisano, nie licząc złośliwych propagandowych obelg, którymi obrzucano jej działaczy,

nazywając ich „burżuazyjnymi nacjonalistami”, „sługami amerykańskich imperialistów”, „wrogami sowieckiej władzy” itd. Dzięki wysiłkom właśnie tych emigrantów oraz osób z diaspory powstały prace naukowe (m.in. monografia Symona Nariżnego, która ukazała się w Pradze w 1942 r.), jednakże były one niedostępne obywatelom ZSRR. Wydawało się, że krach imperium rosyjskiego (choć niepełny) oraz odrodzenie państwowej niepodległości Ukrainy w 1991 r. odkryły duże możliwości dla historyków Ukrainy, na przeszkodzie stał jednak długotrwały kryzys ekonomiczny. Oprócz tego dawała się we znaki pozycja starych prosowieckich i promoskieckich kadr, szczególnie w czasie prezydentury Janukowycza. Niemniej staraniem ukraińskich historyków, przede wszystkim z Instytutu Ukraińskiej Historiografii i Źródłoznawstwa im. Mychajła Hruszewskiego Narodowej Akademii Nauk Ukrainy oraz organizacji patriotycznych sprawa ta ruszyła z miejsca. Przede wszystkim wydano na nowo monografię Nariżnego¹, ukazało się pięć tomów serii „Źródła Historii Ukraińskiej Emigracji”², fundamentalny zbiór listów adresowanych do prof. Iwana Ohienki (metropolity Hilariona)³, listy Jewhena Czykałenki do Serhija Jefremowa⁴, nie mówiąc już o artykułach Nadiji Myronec, Inny Starowojtenko i innych.

Z ciemności zapomnienia po trochu wychodzą najwydatniejsi działacze ukraińskiej emigracji i diaspory. Wśród nich wielka postać

¹ S. Narizhnyi, *Ukrainska emigratsiia. Kulturna pratsia ukrainskoi emigratsii 1919–1939*, Vydavnytstvo imeni Oleny Telihi, Kyiv 1999.

² I. Boberskyi, *Shchodennyk 1918–1919 rr.*, „Kyievo-Mohylianska akademiia”, Kyiv 2003; *Lystuvannia Leonida Mosendza*, Instytut ukrainskoi arkhieohrafii ta dzhereloznavstva im. M. Hrushevskoho NAN Ukrainy, Kyiv 2005; *Lystuvannia mytropolyta Ilariona (Ohiiienka)*, Vydavnychiy dim „Kyievo-Mohylianska akademiia”, Kyiv 2006; *Lystuvannia Yuriia Semenka*, Instytut ukrainskoi arkhieohrafii ta dzhereloznavstva im. M. Hrushevskoho NAN Ukrainy, Kyiv 2007; Koziar I., *Spohady*, Vydavnychiy dim „Kyievo-Mohylianska akademiia”, Kyiv 2010.

³ *Lysty hromadskykh diiachiv, predstavnykiv ukrainskoi nauky, kultury i Tserkvy do Ivana Ohienka (mytropolyta Ilariona) 1910–1969*, uporz. I. Prelowska i in., Vydavnytstvo imeni Oleny Telihi, Kyiv 2011.

⁴ *Lysty Yevhena Chykalenka z emihratsii do Serhiiia Yefremova (1923–1928 rr.)*, upor., wstup i komentar I. Starovoitenko, Tempora, Kyiv 2003.

Wasyła Bidnowa (Bidnoho) – historyka, pedagoga i aktywnego działacza „Prosvity”. Swego czasu znajdował się on na liście trzech najbardziej utalentowanych działaczy naukowych i kulturowych przedrewolucyjnego Jekaterynosławia (obecnie – Dniepr): Dmytro Jawornycki, Adrijan Kaszczenko i Wasyl Bidnow. Ten ostatni urodził się w Szyrokim (obecnie – centrum rejonowe okręgu dniepropietrowskiego). Po ukończeniu Seminarium Duchownego w Odessie i Kijowskiej Akademii Duchownej, gdzie zaprzyjaźnił się z J. Czykałenką, O. Łotockim, O. Konyskim i innymi aktywnymi działaczami ukraińskiego ruchu, osiadł w Jekaterynosławiu, gdzie wykładał w miejscowym seminarium oraz w gimnazjach. Gruntownie zajął się on historią oraz został sekretarzem Jekaterynosławskiej Naukowej Komisji Archiwalnej i aktywnym działaczem „Prosvity” razem z Dmytrem Doroszenką i Dmytrem Jawornyckim. Jego prace były drukowane w wydaniach ukraińskich... Szczególnie pociągała Bidnowa historia kozactwa zaporoskiego oraz Cerkwi prawosławnej i stał się on chyba najlepszym znawcą archiwów historii kozackiej. Interesujące jest to, że przyjaźń z Jawornyckim nie przeszkodziła Bidnowowi inaczej spojrzeć na kozactwo. W tym czasie, kiedy Jawornycki je romantyzował, Bidnow przedstawiał kozactwo realistycznie, pokazał rozwój na Siczy własności ziemskiej, przemysłu, handlu, oświaty i organizacji cerkiewnej, zaprzeczył twierdzeniu o prymitywizmie i niedorozwinięciu kozactwa zaporoskiego. Jednocześnie jego kapitalna praca *Православная церковь в Польше и Литве*⁵ przyniosła mu ogólne uznanie i Nagrodę Makarijewską. Jednakże twarda pozycja Bidnowa co do języka ukraińskiego przyczyniła się do odrzucenia jego kandydatury na posadę docenta Kijowskiej Akademii Duchownej. W 1918 roku został on profesorem nowo utworzonego Uniwersytetu Jekaterynosławskiego, a w październiku tego samego roku przeniósł się na Ukraiński Uniwersytet Państwowy w Kamieńcu Podolskim, gdzie został dziekanem Wydziału Teologicznego. Pracował tutaj razem z rektorem prof. Iwanem Ohijenką

⁵ V.A. Bednov, *Pravoslavnaia Tserkov v Polshe y Lytve (po Volumina Legum)*, Luchy Sofyy, Mynsk 2002.

(w przyszłości metropolitą Hilarionem), zapoznał się m.in. z Głównym Otomanem Ukraińskiej Republiki Ludowej Symonem Petlurą. Bidnow całym sercem był z armią Ukraińskiej Republiki Ludowej, której dzieje uważnie śledził, radował się z jej sukcesów i przeżywał jej porażki... Na końcu artykułu przywołuję list Bidnowa z 1920 roku, odnaleziony przez naukowego współpracownika Instytutu Ukraińskiej Historiografii i Źródłoznawstwa im. Mychajła Hruszewskiego NAN Ukrainy – Innę Tarasenko w archiwum konsystorza Ukraińskiej Cerkwi Prawosławnej w Kanadzie (Winnipeg).

Z powodu porażki Ukraińskiej Republiki Ludowej Bidnow wyemigrował do Polski, gdzie prowadził aktywną działalność wydawniczą i religijną w ośrodku emigracji ukraińskiej w Tarnowie. Później wyjechał do Czechosłowacji i dalsza jego działalność jest związana z Ukraińskim Wolnym Uniwersytetem w Pradze. Był on tam też kierownikiem towarzystwa Liga Ukraińskiej Kultury⁶. W 1928 roku utonął w Wełtawie jego najstarszy syn Arsen, z którym przebywał na emigracji, następnie zostaje aresztowana i ginie w stalinowskich obozach koncentracyjnych jego żona, oskarżona w sprawie ZWU – utalentowana pisarka Lubow Szemplinska (pseudonim literacki) Żyhmajło. Brat Wasyla Bidnowa, Mytrofan, był represjonowany i zginął w obozie koncentracyjnym... To wszystko przybiło uczonego, który opuścił miejsce śmierci syna i wyjechał do Warszawy. Jednak ciężar utraty najbliższych spowodował chorobę i przedwczesną śmierć Bidnowa. Został on pochowany w Warszawie...

Na wieść o śmierci Bidnowa czołowi działacze ukraińskiej emigracji odpowiedzieli szeregiem wspomnień i nekrologów, jednakże były one absolutnie niedostępne w ZSRR. W czasach sowieckich prawie w ogóle o nim nie wspomniano, ponieważ w oczach możnowładców partii komunistycznej był „burżuazyjnym nacjonalistą”, „cerkiewnikiem”, „emigrantem”... Już jedna z tych etykiet wystarczyła, aby wykreślić Bidnowa ze spisu ukraińskich działaczy nauki i kultury... Jedynie w czasach tzw. pieriestrojki zaczęły pojawiać się prace poświęcone tej osobistości oraz jego dorobkowi naukowemu.

⁶ S. Narizhnyi, op. cit., s. 29.

Niedawno ukazała się praca, którą przygotował czołowy dniewski krajoznawca i dziennikarz Mykoła Czaban. Przede wszystkim zwróćmy uwagę na napisaną przez niego przedmowę, która informuje o biografii Bidnowa, jego społeczno-politycznej oraz naukowej działalności. Dalej zaprezentowane są zebrane przez niego wspomnienia o Bidnowie znanych społeczno-politycznych oraz naukowych działaczy Ukrainy, którzy byli zmuszeni wyemigrować po porażce ukraińskich walk wyzwoleniczych w latach 1917–1921: Dmytra Doroszenki, Ołeksandra Łotockiego, Natalii Wasylenko-Połonskiej, Wjaczesława Prokopowycza, Maryny Antonowycz-Rudnyckiej, Sofiji Rusowej, Wasyla Symonowycza, Hanny Czykałenko oraz innych.

Wiele miejsca zajmują dodatki z dokumentów, które odnoszą się do Wasyla Bidnowa. Były one poszukiwane przez Czabana jeszcze ćwierć wieku temu. Wtedy, mając stypendium im. Petra Jacyka, Czaban pracował w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie. Chociaż zbioru Bidnowa tam nie ma, jednak wiele dokumentów, rozproszonych po różnych miejscach udało się odnaleźć. Część z nich została wydrukowana przez M. Czabana⁷. Tutaj też przywoływane są wszystkie odnalezione dokumenty. One obejmują lata 1921–1923 i odnoszą się krzemieńskiego okresu życia emigranckiego Bidnowa, także jego listy z tego okresu do Jurija Mahałewskiego. Oprócz tego w dodatkach znajdują się materiały odnalezione w archiwach Ukrainy i przygotowane przez starszego naukowego współpracownika Instytutu Ukraińskiej Archeografii i Źródłoznawstwa im. M. Hruszewskiego NAN Ukrainy, doktora nauk historycznych Inną Starowojtenko (listy z lat 1928–1932 do Łewka Czykałenki oraz Hanny Czykałenko-Keller). Razem ze wspomnieniami dokumenty te odkrywają ogromną warstwę informacji nie tylko o życiu i osobistości Bidnowa, lecz także z życia ukraińskiej emigracji w Polsce i Czechosłowacji.

⁷ M. Chaban, *Kremianets (1921–1922) u biohrafii Vasyliia Bidnova* [w:] „Spadshchyna”. Zbirnyk statei (Do 75-richchia Derzhavnoho arkhivu Dnipropetrovskoi oblasti), Dnipropetrovsk 1999, s. 127–142; M. Chaban, *Kremianski storinky biohrafii Vasyliia Bidnova* [w:] *Studii z arkhivnoi spravy ta dokumentoznavstva*, t. 3, Kyiv 1998, s. 104–110.

Memuaryści są jednomyślni w ocenach otwartości, zdolności komunikacyjnych, dobroci, głębokiej religijności Bidnowa (niektórzy nazywali go świętym), jego szczerej chęci przysłużenia się ukraińskiej sprawie, bez względu na zakazy przełożonych. Szczególnie akcentują, że Bidnow doskonale organizował spływy wzdłuż Dniepru (wśród jego kompanów byli tacy ukraińscy działacze jak S. Jefremow, W. Durdukiwski, W. Szulhin). Był autorem książki o nich, wydanej w 1919 roku, czyli wcześniej niż książka Jawornickiego. Demyd Burko zatrzymał się na powszechnej moskiewskiej praktyce przerobienia na swój ład ukraińskich nazwisk (niestety, ta praktyka była kontynuowana i w czasach ZSRR). Tak z Mordowca zrobili Mordowcewa (pisarz), z Komara – Komarowa (publicysta), Szczohola – Shchoholiw (poeta), ze Starczenka – Starcewa (architekt), z Bidnoho – Bidnowa... Przywoływane są ciekawe fakty na temat prowadzenia przez Bidnowa Ukraińskiego Gubernialnego Zjazdu Jekaterynosławszczyzny (kwiecień 1917 roku), na którym został wybrany do Rady Centralnej; pedagogicznej i naukowej działalności w Kamieńcu Podolskim i na emigracji. O. Łotocki podał listę głównych prac Bidnowa, a także problemów naukowych, nad którymi on pracował. Moim zdaniem ten akcent ma perspektywę w badaniach historyków przyszłości.

Historycy memuaryści podkreślają jego głęboką znajomość archiwów, szczególnie jekaterynosławskich, bogactwo notatek z tych dokumentów (niestety, większość tych materiałów zaginęła), bezinteresowną chęć dzielenia się nimi z innymi, chęć pomocy historykom w poszukiwaniu potrzebnych dokumentów.

Trzeba zaznaczyć, że wszystkie materiały zostały bardzo gruntownie skomentowane, co nie tak często spotyka się nawet w wydaniach naukowych. Książka mieści w sobie także materiały fotograficzne, przedstawiające Bidnowa w kole naukowców, pedagogów oraz działaczy społecznych ukraińskiej emigracji. Tym samym czytelnicy otrzymali gruntowną i dobrze opracowaną księgę wspomnień o ważnej osobistości naukowego i społeczno-politycznego życia Ukrainy pierwszego trzydziestolecia XX wieku – Wasyla Bidnowa.

* * *

№ 1

1920, серпня 10. – с. Комарівка на Вінничині. – Лист В. Біднова до І. Огієнка.

«Вельмишановний Пане Ректоре!

Дуже Вам вдячний за Вашого листа від 26. VIII, його я одержав тільки 7 серпня.

Зараз прибув сюди один урядовець генерал. Штабу через нього посилаю свою відповідь. Ходжу за Штабом дієвої Армії, видаючи газетку «Козацька Думка». Технічні умови не дають можливості робити це як належить, але щось роблю.

На фронті щодня йдуть бої, наші стоять твердо, б'ють большевиків, але примушені відходити назад, бо поляки бояться большевиків, сунуться назад і оголяють наш лівий фронт, чи то фланг. Генерал Омелянович-Павленко виявляє багато бойового хисту і не нахвалиться нашими козаками.

Козаки мріють про Херсонщину, куди хочуть потрапити через Румунію, з останньою в цій справі ведуться переговори, послали полковника Гулого.

Про Університет певного не знаю. Ходять чутки, що знищено 16 осіб, що мають відношення до Університету, в тому числі о. Тобінського та Леоніда Тимофійовича! Кажуть, [єпископ] Пімен ввійшов в згоду з більшовиками і знищив о. Тобінського.

Балакають про наступ на большевиків, але цього поки не видно. Життям своїм я задоволений. Тільки бракує хліба, іноді доводиться голодати.

Хочу скликати з'їзд військового духовенства, та нема можливості через переходи з місця на місце.

Привіт мій найщиріший вельмишановній Домні Даниловні та дітям. Арсен кланяється Вам всім.

З пошаною до Вас В. Біднов

10 серпня 1920 року

с. Комарівка, Бучац[ького] Повіту»

(Автограф)

References

- Bednov V.A., *Pravoslavnaia Tserkov v Polshe y Lytve (po Volumina Legum)*, Luchy Sofyy, Mynsk 2002.
- Boberskyi I., *Shchodennyyk 1918–1919 rr.*, „Kyievo-Mohylianska akademiia”, Kyiv 2003.
- Chaban M., *Kremianets (1921–1922) u biohrafii Vasylia Bidnova* [w:] „Spadsh-chyna”. Zbirnyk statei (Do 75-richchia Derzhavnoho arkhivu Dnipropetrovskoi oblasti), Dnipropetrovsk 1999, s. 127–142.
- Chaban M., *Kremianetski storinky biohrafii Vasylia Bidnova* [w:] *Studii z arkhivnoi spravy ta dokumentoznavstva*, t. 3, Kyiv 1998, s. 104–110.
- Koziar I., *Spohady*, Vydavnychiy dim „Kyievo-Mohylianska akademiia”, Kyiv 2010.
- Lystuvannia Leonida Mosendza*, wyd. Instytut ukrainskoi arkheohrafii ta dzhere-loznavstva im. M. Hrushevskoho NAN Ukrainy, Kyiv 2005.
- Lystuvannia mytropolyta Ilariona (Ohiiienka)*, Vydavnychiy dim „Kyievo-Mohylianska akademiia”, Kyiv 2006.
- Lystuvannia Yuriiia Semenka*, wyd. Instytut ukrainskoi arkheohrafii ta dzhereloznavstva im. M. Hrushevskoho NAN Ukrainy, Kyiv 2007.
- Lysty hromadskykh diiachiv, predstavnykiv ukrainskoi nauky, kultury i Tserkvy do Ivana Ohiiienka (mytropolyta Ilariona) 1910–1969*, upor. I. Prelovska i in., Vydavnytstvo imeni Oleny Telihiy, Kyiv 2011.
- Lysty Yevhena Chykalenka z emihratsii do Serhiia Yefremova (1923–1928 rr.)*, upor., wstup i komentar I. Starovoitenko, Tempora, Kyiv 2003.
- Narizhnyi S., *Ukrainska emigratsiia. Kulturna pratsia ukrainskoi emigratsii 1919–1939*, Vydavnytstvo imeni Oleny Telihiy, Kyiv 1999.